

UNIWERSYTET
KAZIMIERZA WIELKIEGO
W BYDGOSZCZY

WYDZIAŁ PSYCHOLOGII

85-867 BYDGOSZCZ, UL. LEOPOLDA STAFFA 1

Prof. dr hab. Roman Ossowski

Wydział Psychologii UKW

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgra Rafała Dziurli

***na temat Zasoby podmiotowe a ocena poznawcza sytuacji uzyskania
zatrudnienia oraz satysfakcja z życia u osób głuchych i słabosłyszących
uczestniczących w zatrudnieniu wspomagany***

**Rozprawę napisano pod kierunkiem prof. dr hab. Ewy Pisuli
oraz dr hab. Kamili Bargiel-Matusiewicz, prof. ucz.**

Przedstawiona mnie do recenzji rozprawa doktorska ma typowy, tradycyjny układ, charakterystyczny dla rozpraw doktorskich o charakterze empirycznym – jeden rozdział teoretyczny, rozdział poświęcony problematyce badań własnych, dwa odrębne rozdziały empiryczne (rozdział 3 i 4) oraz rozdział 5 stanowiący podsumowanie wyników badań zaprezentowanych w rozdziale 3 i 4. Rozprawa liczy 195 stron wraz z załącznikami.

W rozprawie zamieszczono bogatą literaturę polską i anglojęzyczną. Dobrano ją trafnie i w zakresie wystarczającym. Była ona podstawą do opracowania postępowania badawczego, a zwłaszcza modelu badań. W aneksie zamieszczono zastosowane narzędzia badawcze. Od strony formalnej rozprawa została napisana w pełni poprawnie. Z dużą starannością wyodrębniono rozdziały i podrozdziały, konsekwentnie szanowano zasadę logicznego podziału – klasyfikacja musi być rozłączna i wyczerpująca. Ten warunek został spełniony na poziomie wysokim.

Geneza problemu badań

Efektywne uczestnictwo w życiu rodzinnym oraz w pracy zawodowej stanowią immanentną cechę natury ludzkiej, sposobu wyrażania się we wspólnocie ludzkiej oraz podmiotowego doświadczania wysokiej jakości życia. Od strony przedmiotowej osoba uczestnicząca w udanym życiu zawodowym zajmując wysokie miejsce w stratyfikacji klasowej i ponadto praca jest ważnym wskaźnikiem samorealizacji osoby oraz ekonomiczną podstawą ludzkiej egzystencji. W pracy osoba pozostawia po sobie ślad w formie rzeczy, słowa, idei. Stanowi także wkład do społecznego dobra, zwłaszcza do grupy pierwotnej jaką jest przede wszystkim rodzina. Przeciwnieństwem tego stanu jest brak uczestnictwa w pracy, co powoduje posiadanie statusu osoby ze społecznym naznaczeniem, czyli bycie osobą społecznie wykluczoną, marginalizowaną.

Praca zawodowa w wymiarze podmiotowym jest nie tylko źródłem poczucia jakości ekonomicznej egzystencji człowieka jako osoby, ale także i satysfakcji z życia. Niestety, osoby z uszkodzeniem fizycznym lub psychicznym muszą pokonać dodatkowe przeszkody, aby uczestniczyć w pracy, zwłaszcza zawodowej oraz doświadczać podmiotowej społecznej inkluzji, tzn. być podobnym do innych. Do roku 1989, w socjalizmie realnym, osoby z uszkodzeniami fizycznymi lub psychicznymi uczestniczyły głównie w segregacyjnym zatrudnieniu (spółdzielczości inwalidzkiej). W gospodarce rynkowej, zgodnie ze standardami ONZ i WHO standardem jest funkcjonowanie tej grupy osób na otwartym rynku pracy, zwłaszcza w tzw. zatrudnieniu wspomagającym.

W tej perspektywie Doktorant podjął ważny problem dotyczący uczestnictwa osób z uszkodzonym słuchem w **zatrudnieniu wspomagającym** (*supported employment*). Idea zatrudnienia wspomaganego narodziła się w Stanach Zjednoczonych i aktualnie jest promowana przez ONZ, WHO, czy MOP. Jej istota polega na odchodzeniu od zatrudnienia **segregacyjnego** (wykluczającego) do **integracyjnego**, czyli włączającego, inkluzyjnego. Innymi słowy chodzi tu o zatrudnienie osób z uszkodzeniami fizycznymi lub psychicznymi na otwartym rynku pracy. Konkretnie w badaniach Doktoranta – chodzi o osoby z uszkodzonym słuchem na poziomie głuchoty oraz słabosłyszenia.

Wysoko należy ocenić część teoretyczną rozprawy zawartą w rozdziale 1. Zawarto w nim podstawy teoretyczne podstawy badań własnych Doktoranta oraz problemy badawcze ważne z punktu widzenia **zasady rehabilitacji kompleksowej** osób z uszkodzeniami fizycznymi i psychicznymi. Idea włączenia osób z uszkodzeniami fizycznymi – w tym przypadku z uszkodzonym słuchem – do uczestnictwa zawodowego na otwartym rynku pracy, przenikała realizację projektu badawczego Doktoranta. Wśród wielu problemów rehabilitacji kompleksowej jest kwestia wykorzystania i budowania *zasobów podmiotowych i oceny poznawczej sytuacji przez osobę w celu uzyskania zatrudnienia w zatrudnieniu wspomagającym osób głuchych i słabosłyszących*. One – zdaniem Doktoranta - pozostają w związku z *osobistą satysfakcją z życia* osoby uczestniczącej w roli pracownika. Tę hipotezę główną weryfikowano w postępowaniu badawczym.

Doktorant w oparciu o literaturę polską i anglojęzyczną oraz o dokumenty Światowej Organizacji Zdrowia, Konwencję ONZ o *prawach osób niepełnosprawnych* (2012 r.) i polskie

ustawodawstwo – zwłaszcza Ustawę z dnia 27 sierpnia 1997 r. *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* – określił własny projekt badawczy. Doktorant odcinając się od koncepcji segregacyjnego zatrudniania osób z uszkodzeniami, nakreślił algorytm zatrudniania na otwartym rynku pracy. To cenny fragment rozważań teoretycznych. Ważne są rozważania Doktoranta dotyczące znaczenia poczucia własnej skuteczności, samooceny, oceny poznawczej własnego miejsca w sytuacji zatrudnienia oraz ich związku z własnym położeniem w zatrudnianiu wspomagany w okresie wczesnej dorosłości. Stanowiły one podstawę określenia własnych zamierzeń badawczych, opisu danych empirycznych, a zwłaszcza roli tych czynników w systemie uobecnienia się w roli pracownika. Moim zdaniem, Doktorant słusznie zwrócił uwagę na *znaczenia poczucia własnej skuteczności, samooceny, oceny poznawczej własnego miejsca w sytuacji zatrudnienia oraz ich związku z własnym położeniem w zatrudnianiu wspomagany w okresie wczesnej dorosłości*. Są one predyktorami grania w sposób satysfakcjonujący roli zawodowej, czyli doświadczania pasji z pracy zawodowej. Warto zauważyć, że efektywne i satysfakcjonujące granie roli zawodowej są najważniejszymi wskaźnikami udanej kompleksowej rehabilitacji.

W kontekście rozważań zawartych w części teoretycznej rozprawy doktorskiej mam pytanie:

– czy słusznie Doktorant posługuje się terminem głuchy i słabo słyszący. Dzisiaj przebija się termin osoba z uszkodzonym słuchem (ICF) ?

- czy w części teoretycznej nie należało wnikliwiej uzasadnić wyższości zatrudnienia włączającego nad zatrudnieniem segregacyjnym ?

Oryginalna jest koncepcja badań empirycznych polegająca na przeprowadzeniu dwóch oddzielnych badań.

Charakterystyka badania 1

W badaniu 1 (rozdział 3) Doktorant usiłował opisać:

Po pierwsze – opisać relacje między poczuciem własnej skuteczności i samooceną a oceną poznawczą sytuacji zatrudnienia (w kategoriach wyzwania, zagrożenia i straty) i satysfakcją z życia osób niesłyszących i słabosłyszących (32 o. b.) uczestniczących w zatrudnieniu wspomagany (ZW) a taką samą grupą osób znajdującą zatrudnienie za pomocą innych metod poszukiwania pracy niż ZW, czyli NZW1 (także 32 o.b.). Następnie Doktorant rezultaty badań porównał ze słyszącymi (także 32 o.b.), czyli NZW2. Uszanowano kanon jedynej różnicy J. S. Milla. To bardzo cenny zabieg.

Po drugie – dokonano pomiaru różnic pod względem nasilenia oceny poznawczej uzyskania zatrudnienia oraz poziomu satysfakcji z życia między osobami z uszkodzonym słuchem uczestniczącymi we wspomagany zatrudnieniu (ZW) a grupą osób które zostały zatrudnione za pomocą innych niż ZW metod poszukiwania pracy oraz grupą osób słyszących które uzyskały zatrudnienie za pomocą innych niż ZW metod poszukiwania pracy (także 32 o.b.).

Stosownie do postawionych celów badań i pytań badawczych Doktorant postawił 4 hipotezy które poddano weryfikacji empirycznej. Doktorant uszanował procedurę – przyjęcie słowa klucz na poziomie teoretycznym, nadanie pojęciu sensu empirycznego, dobranie wskaźników pojęcia klucz i na końcu dokonanie pomiaru stopnia nasilenia danego wskaźnika.

Tak postępował Doktorant w całym procesie badawczym. To cenny i ważny przymiot rozważań w całej rozprawie.

Badana próba wynosiła 96 osób osoby. Opis badanej próby mógł być bardziej czytelny (s.64 – pierwszy akapit). Zawsze należy podawać kryteria klasyfikacji. Dobór badanej próby był celowy. Opis statystyczny badanej próby jest obszerny i dotyczy rodzaju i stopnia niepełnosprawności; nauczanie integracyjnego vs w szkole specjalnej; poziomu wykształcenia; przebiegu zatrudnienia; przyczyn zmiany zatrudnienia; źródeł satysfakcji zawodowej oraz sytuacji mieszkaniowej osób badanych. Jest to opis badanej próby wnikliwy i wieloaspektowy.

Doktorant charakteryzuje się wysoką znajomością technik badawczych i potrafi dobrać techniki badawcze stosownie do przedmiotu pomiaru. Dobór zastosowanych technik badawczych uważam jako trafny.

Badania empiryczne przeprowadzono w znanym badanym środowisku (w Fundacjach) co wpływa na szczerść odpowiedzi o.b.. Opis rezultatów badań został dokonany w pełni poprawnie pod względem statystycznym i jakościowym. Trzy badane frakcje były równoważne pod względem wieku, płci i poziomu wykształcenia (s.65) – udowodniono statystycznie.

Zastosowane narzędzia badawcze uważam za trafne ze względu na cele badań (s.73).Doktorant posiada wysoką świadomość ich zastosowania. Obliczono rzetelności skali alfa Cronbacha w grupach oraz dla wszystkich grup łącznie.

Na szacunek zasługuje opis wyników badań, opis związku między badanymi zmiennymi, porównania międzygrupowe oraz podsumowanie wyników badań własnych. Doktorant był bardzo oszczędny w formułowaniu wniosków.

Szczególnie na podkreślenie zasługuje dyskusja wyników badania 1. Doktorant własne wyniki badań potrafił wpisać w wyniki badań innych autorów. Jest świadomy zalet i ograniczeń badań własnych. Na przykład małe próby w poszczególnych grupach – po 32 osoby nie upoważniają do wyciągania wniosków o dużym stopniu pewności.

Doktorant twierdzi: „Uzyskane wyniki wskazują na generalne podobieństwo w zakresie badanych związków pomiędzy zasobami podmiotowymi w postaci poczucia własnej skuteczności i samooceny a oceną poznawczą uzyskania zatrudnienia oraz satysfakcją z życia w poszczególnych grupach” (s.111). Doktorant z tego stwierdzenia wyprowadził wiele wskazań dotyczących strategii wprowadzania osób z uszkodzonym słuchem do roli zawodowej i leczniczej wartości pracy zawodowej. Wysoko oceniam refleksyjność i uważność w analizie uzyskanych wyników badań.

W badaniu 2 (rozdział 4) Doktorant usiłował opisać:

Po pierwsze – czy u osób z uszkodzonym słuchem **uzyskanie pracy za pomocą metody zatrudnienia wspomagane** wiąże się ze zmianami pozytywnymi w zakresie poczucia własnej skuteczności, samooceny, oceny poznawczej sytuacji stresowej (wyzwanie-pasywność) oraz z poziomem satysfakcji życia ?

Po drugie – czy u osób z uszkodzonym słuchem **uzyskanie pracy bez korzystania z metody zatrudnienia wspomagane** wiąże się ze zmianami w zakresie poczucia własnej skuteczności, samooceny, oceny poznawczej sytuacji stresowej (wyzwanie vs pasywność) oraz z poziomem satysfakcji życia ?

Stosownie do postawionych celów badań postawiono stosowne hipotezy badawcze.

Badanie II miało charakter quasi - eksperymentalny. Grupa 1 (16 o.b.) była poddana programowi ZW, zaś grupa 2 (15 o.b.) nie korzystała z ZW. Czas eksperymentu 12 miesięcy. Osobiście rozumiem na jakie trudności napotkał Doktorant w tworzeniu prób do badań.

W badaniach zastosowano cztery narzędzia badawcze: Skalę Samooceny, Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności, Skalę Satysfakcji z Życia oraz Kwestionariusz Oceny Stresu. Są one w pełni adekwatne do postawionych hipotez badawczych. Doktorant wykazał się dobrym przygotowaniem metodologicznym. Pomimo małych badanych prób, Doktorant ponownie wykazał się biegłością w posługiwaniu się metodami ilościowymi oraz rzetelnością w analizie i wnioskowaniu w oparciu o uzyskane dane empiryczne.

Wyniki badań

W badaniu 2 wzięło udział łącznie 31 osób z uszkodzonym słuchem, w tym 16 osób **uczestniczących w zatrudnieniu wspomagany** (grupa ZW) oraz 15 osób **nie korzystających z zatrudnienia wspomagane** (grupa porównawcza). Doktorant wnikliwie porównał obie podgrupy pod względem stopnia uszkodzenia słuchu, wykształcenia, ukończonych kursów zawodowych, praktyk zawodowych, doświadczeń zawodowych, stanu socjalnego. Można stwierdzić, że obie próby były podobne.

Nie wnoszę krytycznych uwag do analizy uzyskanych wyników badań. Zastosowane metody ilościowe oraz sposób opisy wyników badań pod względem jakościowym są w pełni poprawne. W dysertacji brak wniosków z badań do których nie upoważniają dane empiryczne.

Mam pytanie – czy w grupie porównawczej nie było osób tak bardzo przedsiębiorczych, którzy mogli uczestniczyć na otwartym rynku pracy bez zatrudnienia wspomagane ?

Bardzo interesująca jest dyskusja wokół wyników badania 2 (s.139-155) łącznie ze świadomością ich ograniczeń.

Wniosek końcowy

Reasumując stwierdzam, iż powierzona mnie do recenzji rozprawa doktorska mgra Rafała Dziurli na temat: *Zasoby podmiotowe a ocena poznawcza sytuacji uzyskania zatrudnienia oraz satysfakcja z życia u osób głuchych i słabosłyszących uczestniczących w zatrudnieniu wspomagany*, w pełni odpowiada wszystkim warunkom stawianym rozprawom doktorskim

zgodnie z Ustawą z dnia 14 marca 2003 roku wraz z późniejszymi zmianami D.U. z 2016 r., poz. 882 z późn. zmianami.

Ustawa wymaga od Doktoranta rozwiązanie ważnego problemu naukowego, wykazania się wiedzą teoretyczną i dojrzałością naukową. Doktorant na poziomie w pełni dojrzałym sformułował ważny poznawczo i praktycznie problem badawczy, opracował strategię jego rozwiązania wykazując się znajomością zastosowania metod ilościowych w badaniach społecznych. Dyskusja nad rezultatami badań stanowi wkład do psychologii pracy.

W rozprawie Doktorant samodzielnie rozwiązał problem strategii integracji w pracy osób z uszkodzeniami fizycznymi na przykładzie osób z uszkodzonym słuchem.

Rozprawa została zredagowana zgodnie z zasadami pisarstwa naukowego i w pełni poprawnym językiem.

Z pełnym przekonaniem wnoszę o dalsze procedowanie przewodu doktorskiego zmierzającego nadania mgr. Rafałowi Durli stopnia doktora w dziedzinie nauki społecznej, w dyscyplinie psychologia.

Jednocześnie namawiam Doktoranta o napisanie dwóch artykułów do prestiżowych czasopism jako sprawozdania z badania 1 oraz 2.

Roman Ossowski

Bydgoszcz, dnia 6 lipca 2023 r.